Pleidooi voor **dierethisch natuurbeheer**

foto's Hans van den Bos illustraties Aukje Corter

Natuurbeheerders kijken vaak door een ecologische bril, waarbij het ze gaat om het creëren of in stand houden van een gewenst ecosysteem. Ze wegen de belangen van individuele dieren doorgaans niet mee. Dierethiek daarentegen kent juist waarde toe aan de belangen van het individuele dier. Ik pleit ervoor om dierethiek een rol te laten spelen in de morele reflectie over natuurbeheer en ik zal beargumenteren waarom.

— Floris van den Berg (Universiteit Utrecht)

> Om universele morele waardes te vinden, kun je kijken of je van positie zou willen ruilen met iemand anders. Als het antwoord zonder ook maar één seconde twijfel 'nee' is, dan is er een moreel probleem. Dat jij niet in de positie van die ander zou willen zitten, wijst erop dat die situatie moreel verkeerd is, voor zover er sprake is van door mensen veroorzaakt leed. Een voorbeeld is het martelen van kinderen. Het martelen van kinderen is slecht, omdat je zelf als kind niet gemarteld wilt worden en de meeste mensen ook niet willen dat het hun kinderen overkomt. Dit is een rationele rechtvaardiging gebaseerd op het inleven in de positie van de ander, om aan te tonen dat het mogelijk is om universele waarden op te sporen en daarmee moreel relativisme. We weerleggen het idee dat moraal relatief is aan tijd of cultuur of afhankelijk is van de mening van mensen. Empathie, oftewel inlevingsvermogen, is de sleutel tot morele reflectie die leidt tot een universele moraal waarbij het martelen van kinderen altijd en overal immoreel is onafhankelijk van tijd, cultuur of persoonlijke opinie.
Het maken van een moreel onderscheid tussen niet-menselijke dieren en menselijke dieren is al decennialang onderwerp van discussie en waar filosofen als Peter Singer een vooraanstaande rol in spelen. Singer betoogt dat het discrimineren op basis van soorteigenschappen vergelijkbaar is met het discrimineren op ras of huidskleur, oftewel racisme. Voor discriminatie op basis van soort gebruikt hij dan ook de term speciësisme, oftewel soortisme. Het moreel hoger stellen van de ene soort boven de andere is discriminatie. Singer pleit ervoor dat het in de moraal gaat om belangen gelijkwaardig te behandelen. Het onnodig toebrengen van leed is het uitgangspunt. Het maakt een groot verschil wat voor soort wezen het is. Een spons kan niet lijden, een paard wel. Als we belangen minder wegen alleen omdat het een niet-menselijke soort betreft, maken wij ons schuldig aan discriminatie, zoals wij doen op de manier waarom wij met niet-menselijke dieren omgaan.

Waarde in de natuur

Axiologie is het vakgebied in de filosofie en ethiek dat zich bezighoudt met de vraag wat waarde heeft, waarom iets waarde heeft en hoe we kunnen weten of iets waarde heeft. Het is samengesteld uit de Griekse woorden axia (waarde) en logos (theorie). Waarom heeft natuur waarde en wat heeft waarde in de natuur? Gaat het om biodiversiteit, gaat het om het behoud of terugbrengen van bepaalde dier- of plantensoorten, om een bepaald ecosysteem, om het vermijden van exoten of alleen invasieve soorten, of ook om de belangen van individuele dieren?
Natuurbeheerders willen een specifiek ecosysteem behouden, restaureren, bouwen of juist laten verdwijnen. Doorgaans is ecosysteembeheer het axiologische uitgangspunt van biologen, ecologen en natuurbeheerders. Soms voegen ze daar nog recreatie voor menselijke dieren (wij mensen dus) aan toe. Belangen van dieren als individu vallen doorgaans buiten de boot. Het is belangrijk om in te zien dat deze houding niet moreel neutraal is. De natuurbeheerders kennen waarde toe aan ecosystemen en aan biodiversiteit, maar niet aan dieren als individu. Deze impliciete morele waarde is expliciet te maken door te laten zien dat meerdere morele perspectieven mogelijk zijn. Dit kan met behulp van het ethische concept van de concentrische morele cirkels dat zicht biedt op de verschillende perspectieven op wat waarde heeft. Als alleen waarde wordt toegekend aan de mens, en de rest van de natuur wordt gezien als

instrumenteel voor de behoeften van de mens, dan is de centrale waarde de mens. De term hiervoor is antropocentrisme. Als de morele cirkel wordt vergroot naar alle wezens die kunnen voelen, dan heet dat sentiëntisme (van sentience: voelen, bewustzijn). Als de cirkel wordt vergroot naar alles wat leeft dan noemt men dit biocentrisme. Een volgende stap is om te kijken naar ecosystemen. Als ecosystemen als geheel waarde hebben, dan spreekt men van ecocentrisme.

Dier of ding?

Intuïtief denken we wellicht dat een dier meer waarde heeft dan een ding. Als ik een potlood in tweeën breek, zal je dat misschien zonde vinden, maar aangezien het mijn potlood is, zal de verontwaardiging over mijn actie gauw wegebben. Maar stel nu dat ik een konijn voor je ogen de nek om zou draaien, dan vermoed ik dat de verontwaardiging een stuk groter is. Toch zou ik kunnen betogen dat het míjn konijn is en dat ik als eigenaar zelf mag weten of ik het dier dood. Ik zou aan kunnen voeren dat ik het dier pijnloos dood en dat ik te veel konijnen heb om ze allemaal voldoende ruimte te kunnen geven. Toch vermoed ik dat er bij velen van jullie een groot gevoel van onbehagen en wellicht zelfs verontwaardiging zou blijven hangen. Misschien zou je mij wel een dierenbeul vinden. Of een mislukte goochelaar. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat je zo op het eerste gezicht meer waarde toekent aan het dier dan aan het ding.
Maar wat moeten we denken van je morele verontwaardiging als je straks aan het diner zit en vertelt over de akelige man die zo'n schattig konijn de nek omdraaide, terwijl er op je bord een stuk dood dier ligt? Blijkbaar geven mensen toch niet zo heel veel om dieren. Mensen houden van dieren, maar eten ze ook. Dat is nogal een satanische vorm van houden van.
Als er bij jou is ingebroken en jouw kostbare spullen zijn gestolen, dan zul je een gevoel hebben dat er iets van waarde verloren is gegaan. Dat kan de laptop zijn, met alle dierbare kinderfoto's, of de oorbellen van je overleden grootmoeder, of het knuffeltje dat je vroeger nodig had om te kunnen slapen, en dat je nu bewaart, gewoon, voor noodgevallen. Over het algemeen kennen we meer waarde toe aan dingen dan aan dieren. Dieren zijn behoorlijk waardeloos. Behalve als het onze huisdieren zijn.

Dierenrechten

Er wordt dikwijls gesproken over dierenrechten. Dierethiek is echter breder dan dierenrechten. Dierenrechten zijn een manier om de belangen van dieren vorm te geven, maar er zijn meer dierethische theorieën. Nederland had wereldwijd de primeur toen er in 2006 een partij in het parlement verscheen die de belangen van dieren als speerpunt in haar politieke programma heeft: de Partij voor de Dieren. Deze partij verschilt fundamenteel van alle andere partijen vanwege de uitbreiding van de morele kring van menselijke dieren naar alle dieren, inclusief toekomstige generaties. De Partij voor de Dieren geeft onmondige niet-menselijke dieren die wel degelijk belangen hebben een stem in de politieke arena. Het zou kunnen dat er in de samenleving een morele paradigmaverschuiving plaatsvindt van antropocentrisme naar sentiëntisme. Zoals er in het verleden morele veranderingen hebben plaatsgevonden toen vrouwen en homoseksuelen in de morele kring werden opgenomen. Wij kunnen onze empathische kring vergroten, maar het kost heel veel moeite.
Als er in natuurbeheer al over dierethiek wordt gesproken, dan gaat het doorgaans over dierenwelzijn, en niet over dierenrechten. Bij dierenwelzijn wordt het welzijn van het individuele dier meegewogen in de belangenafweging. Dierenwelzijn is dan een van de factoren die wordt meegewogen. Het is niet doorslaggevend, want er kunnen redenen waarom dierenwelzijn moet wijken voor andere belangen. Als het dier pijnloos wordt gedood, zo is de gedachte, dan wordt het welzijn van het dier niet geschaad. Dat is nogal een beperkte opvatting over welzijn.
Stel dat aan dieren rechten worden toegekend, dan is een van die rechten zeer waarschijnlijk het recht op leven. Rechten kunnen niet zomaar worden geschonden wanneer het even niet uitkomt. Een tegenwerping is: 'maar het afschieten van dieren is toch noodzakelijk om ofwel een ecosysteem te behouden, ofwel om ze te behoeden voor een langzame en pijnlijke dood?' Dat is maar de vraag. Als er in een land overbevolking en hongersnood is, dan is het doorgaans geen optie dat de regering besluit om de populatie flink uit te dunnen. Ook wordt het niet gewaardeerd wanneer uitgehongerde mensen de kogel krijgen, zelfs niet als dit gebeurt met de beste bedoelingen.
En dat terwijl een van de grootste ecologische problemen de grote en toenemende populatieomvang van mensen is.

Inconsistenties

Stel, er is brand in een complex met daarin twee dieren. Jij kunt slechts een van de twee dieren redden. Het ene dier is een zeldzame Siberische tijger en het andere dier is een varken. Welk dier red je? Zonder een poll te houden, kan ik wel raden dat het merendeel van de mensen zal kiezen voor de Siberische tijger (gesteld dat je de tijger kunt redden zonder jezelf in gevaar te brengen). Dat komt, denk ik, omdat je het feit dat het om een zeldzame diersoort gaat belangrijk vindt – of omdat de tijger meer tot je verbeelding spreekt. Vanuit het sentiëntistische perspectief is het echter om het even welke van de twee jij redt. Zowel tijgers als varkens zijn dieren die kunnen voelen en die lijden wanneer zij levend verbranden of stikken van de rook. Voor het leed van het dier is het irrelevant dat het ene tot een zeldzame soort behoort en het andere niet. We kunnen dit akelige gedachte-experiment moeilijker maken. Stel dat je moet kiezen tussen het redden van één zeldzame Siberische tijger en 100 varkens. Wat kies je dan?
Nog een variant: je komt in een brandend complex en je kunt slechts één iemand redden en je moet kiezen tussen een mede-Nederlander die zich tot jou richt in het Nederlands, en een Yanomamö-indiaan uit het Amazonegebied die zich tot

je richt in een indianentaal die jij niet verstaat. De Yanomamö zijn een met uitsterven bedreigde indianenstam. Voor wie kies jij? Grote kans dat je kiest voor de mede-Nederlander, omdat je je daar meer mee verwant voelt. Heel begrijpelijk. Maar blijkbaar weegt het zeldzaamheidsargument hier minder. Dat is inconsistent. Filosofie kenmerkt zich door inconsistentie-allergie. In de filosofie gaat het erom om inconsistenties op te sporen en te elimineren. Veel mensen hebben dan ook helemaal geen behoefte om te filosoferen.

Perspectiefwijziging

In Nederland wordt veel aan natuurbeheer gedaan. Tegelijkertijd heeft de gemiddelde Nederlander een ecologische voetafdruk van 3,7 planeet aardes. Dat betekent dat als iedereen zo zou willen leven er 3,7 aardes nodig zouden zijn. Een van de redenen waarom die voetafdruk zo groot is, is de grote veestapel van Nederland, waarvoor het voedsel voor een groot deel uit Zuid-Amerika komt. Terwijl wij in Nederland veel zorg besteden aan postzegelstukjes natuur, wordt mede door ons consumptiepatroon en onze intensieve veehouderij de natuur mondiaal bedreigd. Het is alsof je een loodgieter laat komen om de druppelende keukenkraan te repareren, terwijl de badkamerkraan vol openstaat.

Als dierethiek wordt meegenomen in natuurbeheer, dan vindt er een perspectiefwijziging plaats die gevolgen heeft voor de aard van natuurbeheer. Want als individueel dierenleed een rol gaat spelen, dan vallen de aantallen grote grazers in het wild in het niet bij de bizar grote veestapel in Nederland. Natuurbeheerders die hun morele blik beperken tot de omheinde gebieden – als die al bestaan – hebben geen oog voor de veel grotere negatieve natuurimpact van wat er daarbuiten gebeurt, zoals in de intensieve veehouderij.

Wat voor zin heeft het als natuurbeheerders zich inzetten voor natuurbeheer in Nederland en tegelijkertijd door hun consumptiegedrag, waaronder vliegen en consumptie van dierlijke producten, een negatieve impact hebben op zowel de natuur als op dierenwelzijn? Door de vele aandacht voor natuurbeheer in Nederland lopen we het risico dat we onszelf een rad voor ogen draaien. We doneren een schappelijk bedrag waarmee we aangeven dat we de natuur een warm hart toedragen. Bovendien draagt het bij aan meer en betere recreatiemogelijkheden in de natuur in Nederland. Tegelijkertijd heeft Nederland de hoogste dichtheid aan landbouwhuisdieren ter wereld, wat gepaard gaat met een grote negatieve impact op het milieu en dat op ongekend grote schaal dierenleed veroorzaakt. Je zou kunnen denken dat de natuurorganisaties een rookgordijn vormen die de grote problemen aan het zicht onttrekken.

Minder leed en minder milieudruk

Als natuurbeheer onderdeel is van mondiaal natuurbeheer en duurzaamheidsbeleid, dan is Nederland niet goed bezig. In plaats van natuurbeheer zoals we dat nu doen zou het een veel grotere impact hebben op de milieudruk wanneer de honderden miljoenen dieren in de intensieve veehouderij zouden verdwijnen – op een diervriendelijke manier welteverstaan. Dat leidt tot minder leed en minder milieudruk. Het lijkt wel of natuurbeheer losstaat van duurzaamheidsbeleid.<

F.vandenberg2@uu.nl